

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

Харківської державної
академії культури

Випуск 2

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК
інв. № 438043

Харків-ХДАК-2000

УДК 008+37

В.М. ШЕЙКО

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ

Проаналізовано сучасні проблеми гуманізації освіти і культури, запропоновано нову системну ієрархію цінностей культур та найновіші орієнтири в становленні культури особистості

Головна особливість періоду історичних перетворень в Україні полягає в переході від авторитарного типу суспільних відносин до демократичного. Цей процес потребує, зокрема, перегляду всієї системи підготовки молодого покоління – суб'єкта громадського життя - до вступу в майбутню дорослу діяльність.

За радянських часів у нашій країні сформувалася імперативна педагогіка. Вона була розрахована на “середнього” учня (студента) і готувала агента виробництва, незважаючи на його особисті якості. Зміни в суспільстві спричинили і зміни в системі освіти. На зміну парадигмі освіти як індустрії освітніх послуг нині приходиться *нова парадигма освіти* як педагогічного процесу. Сучасне українське суспільство потребує того, щоб в економіку, політику, науку, управління прийшло покоління, *орієнтоване на гуманізм, духовні цінності, пріоритетність культури.*

Гуманізація освіти. Не випадково так часто в останні роки вживається термін *гуманізація освіти*. Але що під цим розуміти? Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що часто характерним є уявлення про гуманізацію освіти лише як про її *гуманітаризацію*, збільшення в структурі навчального часу кількості гуманітарних дисциплін. Проте, як свідчить досвід, це тупиковий напрям. Зважаючи на те, що введення нових гуманітарних курсів, як звичайно, не супроводжувалося коригуванням змісту основних предметів, то стають очевидними причини навчального перенавантаження і зниження рівня загальноосвітньої і професійної підготовки.

Вважатимемо, що основною вимогою гуманізації сфери освіти (всіх її ступенів) повинно стати *формування такого світогляду, що містив би єдине інтегроване знання, яке б визначало і культурний рівень людини, і найповніше відповідало інтересам його глобального виживання.*

Уже в середині 60-х р. західні теоретики і методологи освіти дійшли висновку, що *“всі важливі проблеми суспільства можуть бути вирішені лише завдяки розвитку соціальних досліджень, які є запорукою подолання труднощів розвитку суспільства”* [1]. Як одна з причин цих труднощів

називалася ідеологія технократизму. У технократичній свідомості наука і технологія є символами необмежених можливостей, мають характер панацеї, тобто наука і технологія у технократичній свідомості предстають у вигляді своєрідних утопічних абсолютів.

Але ця утопія, як і будь-яка інша, на практиці призвела до сумного результату. *“З амбіцією Прометей приступивши до підкорення природи, - відзначав відомий філософ Р. Арон, - людина фактично почала маніпулювати природою і стрімко рушила у безвихідь, з якої її може вивести лише гуманізація знання”* [2]. Через гуманізацію освіти розкривається людська сутність кожної науки. Глумачення *гуманізації освіти як розкриття людської сутності будь-якої науки* свідчить, що система освіти, виховання і культурного росту будь-якої країни може вирішити цю проблему лише спільними зусиллями представників усіх галузей знань.

Тієї ж думки дотримується й ЮНЕСКО [3], стверджуючи, що традиційно людина намагалася зрозуміти реальність, розбиваючи її на різноманітні дисципліни і відокремлюючи процес розуміння від дії. Але нині все в більшому ступені будь-яка проблема потребує знань з цілої низки дисциплін. Спроможність бачити ситуацію в *цілісності і взаємозв'язку її складових* є найважливішим, дійсно необхідним засобом доступу до знання і ліквідації розриву між знанням, як абстрактним узагальненням (типово навчальний підхід), і реальністю умов людського існування. Якщо додати, що глобальні проблеми сучасності в будь-якій сфері діяльності вивели на перший план питання етики і культурного росту, стане зрозумілим об'єктивний характер інтересу до проблематики освіти в контексті культури і цивілізації.

Освіта і культура. Завужений підхід до науки мав руйнівний вплив як на природу, так і на освіту. А. Швейцер побачив у вузькій спеціалізації усіх сфер людської діяльності і особливо науки явну загрозу як для окремої людини, так і для духовного життя суспільства загалом. *“Вже дає про себе знати і те, - писав він, - що молодь навчають люди, які не відрізняються достатньою універсальністю, щоб розкрити перед нею взаємозалежність окремих наук і намітити горизонти в їхніх природних масштабах”*. При подібному підході навколишній світ перестає сприйматися суб'єктом як світ, де діють лише “об'єктивні закони”, і кожний його елемент виконує свою задану функцію в існуючому незалежно від чиєї б то не було суб'єктивності великому механізмі. Світ для суб'єкта стає простором опредмечених суб'єктивностей, в якому за всяким елементом зовнішнього світу є моменти світу внутрішнього.

Отже, не потребує додаткового обґрунтування доцільність серйозного поглиблення у всій системі освіти і виховання, *загальнокультурної* підготовки молодого суб'єкта як способу *формування високої професійної*

культури майбутніх членів суспільства. Ця необхідність зумовлена низкою причин, серед яких варто виділити три. *По-перше*, зростання соціальної ролі культури в сучасному світі. *По-друге*, нагальна потреба підвищення культурного рівня всіх членів суспільства. І, нарешті, *по-третє*, якщо спеціалізована освіта залишає в тіні моральний аспект виховання, то загальнокультурне знання спрямоване на розкриття сутнісних сил людини, її внутрішнього багатства.

Світ культури безмежний. Цей вислів не образний. Він, можна сказати, кількісний. Щорічно в інформаційно-культурний обіг вводяться тисячі нових найменувань книг, сотні живописних, музичних, скульптурних творів... Не будемо говорити про сферу наукової діяльності, де збільшення знання і накопичення досвіду (культура і цивілізація є асоційованим накопиченим досвідом людства) останнім часом здійснюється просто фантастичними темпами. Розвиток цивілізації привів до того, що за порівняно короткий строк людство зробило величезний ривок уперед в оволодінні таємницями природи і їх практичному використанні. За роки останніх НТР обсяг наукової інформації перевершив усе, що було зроблено наукою за тисячоліття її існування, і продовжує беззупинно збільшуватися [5]. Сумарний обсяг знань, який набуло людство, у сучасних умовах подвоюється в середньому один раз на десять років. Якщо на ранніх етапах людства для подвоєння накопиченого досвіду були потрібні спочатку тисячоліття, а потім століття, то нині через десять років люди знатимуть вдвічі більше того, що вони знають нині.

Перший висновок суто педагогічний: на межі ХХІ ст. перед людством постала *проблема створення принципово нової філософії та, відповідно, методики освіти.* Нам (людству) необхідно змінювати самі вихідні принципи навчання, оскільки до другої половини ХХ ст. навчання по суті будувалося відповідно до принципу *“Отримай суму знань, опануй їх і цього тобі вистачить на все життя”*. Нині навіть *“червоний диплом”* вищого навчального закладу не гарантує, що через десять-дванадцять років професіонал не буде безнадійно відставати у своїй сфері діяльності. Отже, основний наголос у *системі освіти* необхідно робити не на передачу учневі певних знань, умінь і навичок, а на *прищеплювання йому умінь і навичок самостійного набуття нових знань.* В умовах стрімкого зростання обсягу знань шляху іншого, ніж самоосвіта, перед людством немає.

З безмежності культури випливає і **другий висновок.** Та величезна маса нових культурних цінностей, що напрацьовується щодня й щогодини, не відмінє значення тих, що були вироблені людством раніше, а додається до неї (*“плюс до того”, а не “замість того”!*). Зрозуміло, що в межах одного життя засвоїти все це неможливо. І не тому, що, як говорив великий О.С. Пушкін, *“...ми ледачі і нецікаві”*, а тому, що *фізіологічні, психологічні,*

інтелектуальні здібності людини не можуть умістити таку колосальну кількість інформації. Тому культуру завжди освоюють вибірково. Не випадково хтось і в жарт, і всерйоз назвав культуру “великим кладовищем”, оскільки величезна кількість її цінностей на рівні кожної реальної людини залишається незатребуваною. І ця незатребуваність має об’єктивний характер.

Системна ієрархія культур. Будь-які історичні типи культур у своїй конкретності містять немов дві складові, два пласти, два компоненти. Це - *сучасна культура цивілізації і минулі культури.*

Сучасною називатимемо ту частину культури, яка безпосередньо функціонує в даному суспільстві в даний час і найбільш наочно виявляється в матеріальній, духовній та політичній культурі. Так, у справі передачі й одержання інформації елементом сучасної культури нині є радіозв’язок, телекомунікації, друкарське слово. Елементом минулої культури до винаходу друкарства, стосовно до того ж самого, буде просто слово або рукопис. Ми знаємо, що будь-який рукопис за будь-який тривалий час можна написати, але не користуємося цим методом, оскільки у нас є швидші, зручніші, комфортніші, сучасніші методи вирішення цього завдання. Хоча у разі необхідності ми можемо пригадати давній спосіб і спробуємо передавати й одержувати потрібну інформацію лише через рукопис, “як у давні часи”.

Минулі культури – це ті знання, вміння, навички, які ми маємо, але не використовуємо, тому що у нас є сучасніші та зручніші форми і методи вирішення аналогічних завдань. Вони не беруть участь безпосередньо у відтворенні громадського життя. Це немовби відкладені, але не стерті прогресом набуті знання й уміння, що є основою сучасного рівня розвитку і при необхідності витягаються із забуття.

Повернемося до фрази “давні часи”, яка містить дуже важливий консервативний аспект культури. Саме використання поняття “консервативний” поруч із поняттям “культура” на перший погляд здається безглуздим. Чи можна про культуру говорити, що вона консервативна? Однак, як і будь-яке явище, культура теж має зворотний бік.

Чому з легкої руки Гесіода й Овідія ідею золотого століття люди пов’язували з минулим? Чому такий сильний і живучий консерватизм? Чим пояснити, що в переломні моменти історії багаторазово зростали ряди його прихильників? На що сподівалися лудити, які трошили ткацькі верстати і наполягали повернутися до прядок? Чому так часто шлях у “світле майбутнє” люди прокладали через повернення до минулого? Пам’ять - ось слово, що відіграє тут вирішальну роль. Чи пам’ятає людина своє дитинство? Дивне запитання! Зрозуміло, пам’ятає.

Як можна забути цей час? І блиск ріки під жарким полуденним сонцем, і найсмачніше в світі морозиво, і ту чудову іграшку, що подарували на день народження... Все пам'ятає. Але, чи все? А знаменитий куток, куди ставили її батьки? А грипи, ангіни, забиті місця? А двійки, нарешті?

Взагалі-то пам'ятає... Але не це встає перед очима, коли мова заходить про дитинство. Аберация пам'яті висвічує гарне, добре, радісне; щоб пригадати погане, потрібні додаткові зусилля.

Очевидно, в цьому виявляється глибинна захисна функція нашої психіки, оскільки лише в дитинстві здається, що *"людина створена для щастя, як птах для польоту"*. Чим більше вона живе, тим сумніше їй приходить, оскільки розуміє, що щастя, як правило, вимірюється днями, якщо не годинами, а в основному життя проходить досить складно, тяжко і зовсім не так радісно, як нам хотілося б. Проте, якщо постійно у своїх спогадах акцентувати увагу лише на поганому, важкому і безрадісному, можна збожеволіти. І природна захисна реакція нашої психіки насамперед *висвітлює ті моменти, що додають нам оптимізму, а не зменшують його*.

Але пам'ять народів і етносів складається з пам'яті людей. Пам'ять континууму культур – пам'ять народів і етносів. Величний і гармонічний Аполлон, а не скорчений раб символізує античну Грецію. Аберация історичної пам'яті принципово мало відрізняється від наших спогадів.

Повернемося до консервативного характеру культури.

На всі запитання людина шукає відповідь у засвоєній нею культурі. Остання ж пропонує не занадто багатий вибір – сучасний або накопичений досвід. Не можна використовувати те, чого не знаєш, і те, чого немає. Говорячи образно, Робінзон, загубивши сірники, не міг скористатися газовою запальничкою. Ця зручна річ на той час була ще невідомою. Єдине, що йому залишалося - це терти паличку об паличку, *"як у давні добрі часи"*. Давні часи уявляються добрими саме тому, що при спогаді про них ми насамперед фіксуємо увагу на позитивному.

Коли соціальні катаклізми потрясають суспільство і життя людини стає скрутним, а сучасна культура ні в економіці, ні в політиці, ні в ідеології не дає відповіді на животрепетні запитання, людина починає шукати відповідь за її межами. І тут іншого, ніж накопичений досвід, ніж традиція, культура йому не дає. Окрема людина - геній - спроможна піднятися над обмеженістю культури і побачити вирішення актуальної проблеми в майбутньому. Але геній тому і геній, що він зустрічається дуже рідко. Маса ж завжди сповідує принцип *"Нове - це добре забуте давнє"*. Такий парадокс культури, одна з її об'єктивних характеристик, в якій міститься консервативний аспект.

Але нікого не звинувачуючи, описану особливість феномена культури не можна недооцінювати. У протиположному будь-яке повернення до традицій

(чи то традиції національної культури, чи народної педагогіки, економічного укладу або політичної організації) повертається своєю гіршою стороною - традиціоналізмом. Останній же, як слушно відзначив Г.С. Батищев, *"...за своєю суттю неспроможний самокритично навчатися у своїй традиції, що передбачало б розкрити і розгорнути все різноманіття і складність, всю антиномічність властивого їй одночасно і позитивного, і негативного культурно-історичного досвіду давнього при настільки ж неупередженій готовності творчо оновити і продовжити життя традиції"*[6].

Сучасна культура - це насамперед поняття тимчасове, оскільки вона характерна кожному історичному часу. Меншою мірою це і поняття просторове, бо сучасна культура нашої країни, Франції, як і сучасна культура Нігерії, значною мірою відрізнятимуться, хоча в глобальному відношенні це сучасна культура того самого часу.

Ієрархія цінностей культури. За своєю структурою сучасна культура - досить складне утворення, яке включає декілька основних компонентів. Це не лише нові культурні досягнення, але й те краще, що людство виробило за всю попередню історію. Від культури будь-якої епохи, навіть тієї, яка давно відійшла в історичне небуття, залишається те, що збагачує культури наступних часів, як арабські цифри або єгипетські піраміди. Тому одним із основних компонентів сучасної культури будь-якого суспільства є загальнолюдські цінності.

Загальнолюдські цінності - це те, що зближує культури всіх країн, народів, етносів. Історичний досвід свідчить, що *вузькокласові, вузьконаціональні або вузькорелігійні цінності тимчасові і позбуватися від них приходиться, як правило, досить дорогою ціною*. Наочним прикладом системи, в основі якої є вузькокласові цінності та система цінностей, основана на вузьконаціональних установах, демонструє Німеччина часів гітлеризму. Систему вузькорелігійних цінностей представляє ісламський фундаменталізм.

Часто під загальнолюдськими цінностями світової культури розуміють лише гуманітарні цінності або навіть тільки цінності мистецтва. Це неправильно. Культура - сукупність накопиченого асоційованого людиною соціального досвіду в усіх сферах його життєдіяльності, а не лише у сфері мистецтва. В основі цієї життєдіяльності - предметно-практичне пізнання і перетворення світу, а, отже, практичні й природничі знання. Таким чином, наукові і практичні знання є важливим складовим елементом загальнолюдських цінностей. Тому в сучасних умовах не знати, наприклад, будову атома або елементарні основи світової класики, етики і правил поведінки настільки ж неприпустимо, як і не знати Шекспіра або Пушкіна.

При всій величї Шекспіра, це все ж англійський автор, велике явище англійської драматургії і поезії, як П.І. Чайковський - явище насамперед

російської культури. Але “російської національної фізики” немає і бути не може, як не може бути “голландської національної біології”, “українського національного розливу сталі” або “азербайджанського національного крекінг-процесу”. Отже, коли йдеться про загальнолюдські цінності культури, превалюють моменти природознавства.

Стосовно духовної складової загальнолюдських культурних цінностей, то явища цього рівня теж мають інтернаціональний характер, оскільки на багато століть визначили розвиток тих або інших сфер духовної діяльності. Імена цього рівня - це Гомер і Леонардо да Вінчі, Арістотель і Гегель, Данте і Бах тощо.

Другий пласт у структурі сучасної духовної культури репрезентує національна класика. Це надбання національної культури, що в інших культурах, як правило, відомі лише обмеженому колу спеціалістів. Якщо В. Шекспір, Ф.М. Достоєвський - імена світового рівня, то Л. Українка або І. Франко - це українська національна класика, яку за межами нашої Батьківщини знають значно менше. Нагадаємо, що культуру ми опановуємо вибірково і тому чужа національна класична культура часто залишається поза нашою увагою. Цей пласт значно ширший за перший, і у ньому центр ваги різко зміщується у сферу гуманітарну і художню.

У культурі діалектично об'єднано *національне і загальнолюдське*. Вона завжди *національна*. З кращих досягнень усіх національних культур формується єдина загальнолюдська культура. Але “загальнолюдське” - це не “безнаціональне”. Збагативши скарбницю світової культури, Т.Г. Шевченко і І. Франко залишаються саме великими українськими літераторами, як Гете - німецьким, Марк Твен - американським, Діккенс - англійським. І, говорячи про культуру, однаково помилково і стирати національне у світовій культурі, і замикати її в обмежений простір вузьконаціонального. Спроба звести все різноманіття світової культури до культури лише “свого” народу (що, на жаль, останнім часом трапляється нерідко), тенденція національно-культурного ізоляціонізму призводять до застою, відставання від світового культурного процесу і в результаті - до часткової деградації. Крім того, повна відмова від національно-культурних традицій відчиняє двері удаваному новаторству, що ламає всі підвалини, а тому призводить до деградації, хоча й іншим шляхом.

Третій момент у структурі сучасної культури - це культурні цінності, характерні для однієї соціальної групи і не характерні для інших соціальних груп того самого суспільства (так звана “субкультура”). Розглянемо це на простому і популярному прикладі - танцях. Уявимо собі два місця, де збираються люди для того, щоб провести час і потанцювати. Але одне місце називається дискотекою тінейджерів, інше - клубом “для тих, кому за тридцять”. В обох випадках це місця, де збираються люди з однією

метою. Але, як ми розуміємо, і ритми, і рухи, і манера спілкування дуже відрізнятимуться. Інший приклад. На початку 60-х р. у вітчизняну культуру ввійшли імена Олександра Галича і Булата Окуджави. Це було культурне надбання дуже вузького соціального кола - інтелігенції (причому навіть не всієї інтелігенції, а тільки міської), і воно було відкнуте в актуальній культурі інших соціальних груп радянського суспільства тієї пори.

Останнім елементом у структурі сучасної культури назвемо культурні цінності, що не були затребувані при житті їхніх творців і збагатили культуру наступних поколінь. Прикладів тому достатньо. Це - Рембрандт, Гоген, Ван-Гог, М. Копернік. Вони вмирили невизнаними, нерідко у злиднях. Проходило декілька десятиліть, а часом і століть, і раптом з'ясовувалось, що це геній.

Геній – це людина, яка випередила свій час і побачила необхідність нового рішення тоді, коли для основної маси його сучасників не лише необхідність нового рішення, але і саме питання про те, що потрібно шукати нове рішення, були не очевидні. Тому генія, як правило, не розуміють, його сприймають як дивну людину, яка замість того, щоб робити справу, “мудре від лукавого”. Лише коли минають десятиліття, а часом і століття, те, що побачив геній, стає очевидним усім іншим.

Сучасна культура складається не лише з єдності та взаємозалежності названих елементів, які, природно, можна розширити.

Людина, освіта, виховання. Центральною фігурою культури є людина, тому що культура - світ людини. *Культура - це розвиток духовно-практичних можливостей і потенцій людини та їхнє втілення в індивідуальному розвитку людини.* Через залучення людини у світ культури, змістом якої є сама людина у всьому багатстві її спроможностей, потреб і форм існування, реалізується як самовизначення особистості, так і її розвиток. Які ж основні пункти цього культивування? Запитання складне, оскільки ці опорні пункти за своїм конкретним змістом своєрідні залежно від історичних умов. Найважливіший момент у цьому процесі - формування розвинутої *самосвідомості*, тобто здатності адекватно оцінювати не лише своє місце в суспільстві, але і свої інтереси, цілі, можливості планувати життєвий шлях, реалістично оцінювати різноманітні життєві ситуації, готовність до реалізації раціонального вибору поведінки і відповідальності за цей вибір, нарешті, здатність оцінювати свої дії.

Завдання формування розвинутої самосвідомості надзвичайно складне, особливо якщо зважати, що надійним ядром самосвідомості може і повинен бути світогляд як своєрідне загальне начало, що орієнтує, допомагає не лише розібратися в конкретних ситуаціях, але і планувати, моделювати своє майбутнє. Конструювання змістовної і гнучкої пер-

спективи, що становить набір найважливіших ціннісних орієнтацій, посідає особливе місце в самосвідомості особистості, в її самовизначенні, характеризує рівень її культури. Невміння конструювати, виробляти таку перспективу частіше зумовлено розмитістю самосвідомості особистості, відсутністю в ньому надійної основи, світогляду. Подібне невміння найчастіше спричиняє кризові явища в розвитку людини, що знаходять своє вираження у злочинному поведженні, у настроях крайньої безвиході, в різноманітних формах дезадаптації. Вирішення власне людських проблем буття на шляхах культурного розвитку і самовдосконалення потребує вироблення чітких світоглядних установок. Це тим більше важливо, якщо зважати, що людина не лише істота, яка діє, але й істота, яка самозмінюється, є одночасно і суб'єктом, і результатом своєї діяльності.

У становленні особистості важливе місце посідає освіта, проте поняття освіченості і культурності цілком не збігаються. Освіченість означає володіння значним запасом знань, ерудицію людини. Вона не включає таких найважливіших характеристик особистості, як моральна, естетична, екологічна культура, культура спілкування та ін. Без моральних основ сама по собі освіченість може виявитися просто небезпечною, а розвинутий освітою розум, не підкріплений культурою почуттів і вольовою сферою, - або марним, або однобічним і навіть ушкодженим у своїх орієнтаціях. Ось чому важлива неподільність *освіти і виховання*, сполучення в утворенні розвитку інтелекту і моралі, посилення гуманізації при підготовці в системі всіх навчальних закладів від школи до академії [7]. Наступні орієнтири в становленні культури особистості - *духовність та інтелігентність*. Поняття духовності в нашій філософії донедавна розглядалося як щось недоречне, існуюче лише в межах ідеалізму і релігії. Нині стають очевидними однобічність і неповноцінність подібного трактування поняття духовності та їх значення у житті кожної людини.

Що ж таке духовність? Основний зміст духовності - бути людиною, тобто бути людяним стосовно інших людей. *Правда і совість, справедливість і свобода, моральність і гуманізм - от ядро духовності*. Антиподом духовності людини є цинізм, що характеризується презирливим ставленням до культури суспільства, його духовних, моральних цінностей. Оскільки людина - явище досить складне, у межах означеної проблеми можна виділити внутрішню і зовнішню культуру. Спираючись на останню, людина подає себе оточуючим. Проте саме це враження може виявитися оманливим. Іноді за зовнішньо витонченими манерами може приховуватися цинічний індивід, який нехтує нормами людської моралі. А людина, яка не відзначається своєю культурною поведінкою, може мати багатий духовний світ і глибоку внутрішню культуру. Економічні труднощі, які

пережило наше суспільство, не могли не відбитися на духовному світі людини. Конформізм, презирство до законів і моральних цінностей, жорстокість - усе це плоди байдужості до морального фундаменту суспільства, що призвело до поширення бездуховності. Умовами подолання цих моральних, духовних деформацій є здорова економіка, демократична політична система. Не меншого значення в цьому процесі набуває залучення до світової культури, осмислення нових пластів світової і вітчизняної художньої культури, розуміння культури як єдиного багатоаспектного процесу життя суспільства.

Звернемося до поняття “інтелігентність”, яке пов’язане з поняттям духовності. Зауважимо, що інтелігентність і інтелігенція - це різнопланові поняття. Перше включає певні соціокультурні якості людини, друге говорить про його соціальний стан, отриману фахову освіту. На наш погляд, інтелігентність припускає високий рівень загальнокультурного розвитку, моральну надійність і культурність, чесність і правдивість, безкорисливість, розвинене почуття обов’язку і відповідальності, такту, вірність своєму слову і, нарешті, той складний сплав властивостей особистості, що називають порядністю. Проте цей набір характеристик неповний, але головні з них названі.

У становленні культури особистості велике місце відводиться культурі спілкування - одній із найважливіших сфер життєдіяльності людини. Це канал трансляції культури новому поколінню. Дефіцит спілкування дитини з дорослими позначається на її розвитку. Стрімкий темп сучасного життя, розвиток засобів зв’язку, структура заселення великих мегаполісів найчастіше призводять до змушеної ізоляції людини. Телефони довіри, клуби за інтересами, спортивні секції - усі ці організації й інститути мають важливе позитивне значення у справі консолідації людей, створення сфери неформального спілкування, що так важлива для творчої і репродуктивної діяльності людини, збереження стійкої психічної структури особистості. Цінність і ефективність спілкування у всіх його видах - службового, неформального, дозвіллевого, спілкування в сім’ї та ін. - у вирішальному ступені залежать від дотримання елементарних вимог культури спілкування. Насамперед це поважне ставлення до об’єкта спілкування, відсутність прагнення піднятися над ним, а тим більше пригнічувати своїм авторитетом, демонструвати перевагу. Це вміння слухати, не припиняючи міркування свого опонента. Мистецтву ведення діалогу потрібно вчитися, особливо це важливо нині, в умовах багатопартійності і плюралізму.

У такій ситуації особливої цінності набуває вміння доказувати й обґрунтовувати свою позицію відповідно до жорстких вимог логіки і настільки ж логічно обґрунтовано, без грубих випадів спростовувати

своїх опонентів. Рух до гуманного демократичного суспільного ладу немислимий без рішучих зрушень у всій культурі, оскільки прогрес культури - одна із сутнісних характеристик суспільного прогресу загалом. Це тим більше важливо, якщо зважати, що поглиблення становлення людства до єдиної світової культури означає і зростання вимог до рівня культури кожної людини через *освіту й виховання*, і одночасно створення для цього необхідних умов.

Соціальні, моральні, екологічні і багато інших проявів загальної кризи сучасного континууму культур, що спостерігаються нині - це криза техногенної парадигми розвитку, однобічна орієнтація, яка вихолощує багато підпорядкованих їй сфер культури. Раніше духовна культура одержувала прямі запитання практично з усіх сфер буття. Тепер майже всі вони опосередковуються або транслюються через техніку. Духовна культура багато в чому стала і служницею, і заручницею техніки. Це призвело до певної деградації гуманітарних наук. Машині і машинізованій культурі духовне начало може бути і зайвим. Але без духовного начала культура руйнується разом зі своїм носієм - людиною, а це в результаті послаблює і прогресивне значення техніки, оскільки сама по собі техніка нічого не вирішує, хоча без неї важко знайти відповіді на багато запитань нашого часу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Social Research and a National Policy for Science.* – London, 1964, section 8.
2. *Aron R. Progress and Disillusion. The Dialectics of Modern Society.* – N.Y., 1968. – P. 218.
3. *Сингх Р.Р. Образование в условиях меняющегося мира // Перспективы. Вопросы образования.* – 1993. - № 1. - С. 4-10.
4. *Швейцер А. Упадок и возрождение культуры: Избранное.* - М., 1993. - С. 242.
5. *Фролов И.Т. Перспективы человека.* – М., 1983. - С. 91.
6. *Батищев Г.С. Социальные связи человека в культуре // Культура, человек и картина мира.* - М., 1987. - С. 110.
7. *Бессонов Б.Н. Гуманизм и технократизм как жилы духовной ориентации // Философ. науки.* – 1988. - №1. - С. 3-10.

Надійшла до редколегії 21.02.2000